

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію Ковальчук Олени Олексіївни
«Трансформація журналу «Жінка» у плюралістичному
демократичному суспільстві»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних
комунікацій зі спеціальності 27.00.04 – теорія та історія журналістики

Жіноче питання у суспільному дискурсі актуалізується на усіх етапах соціально-культурної еволюції людства. Кожна епоха по-своєму моделювала контент жіночої культури, визначала права, свободи й обов'язки жінок у соціумі, а відтак, активізувала міждисциплінарні наукові студії різних аспектів гендерної проблематики. Концептуальним стрижнем розгортання феміністського руху виступали жіночі журнали, які функціонували в річищі домінуючих ідейно-політичних векторів у різних державах, тому продукували відповідні гендерні ідеологеми на рівні контентного наповнення та програмних зasad універсальних і спеціалізованих видань.

Українська жіноча періодика має тривалу історичну традицію та численну фактологічну презентацію, тому є вагомим консолідуючим фактором, чинником освіти, культурно-естетичного розвитку, соціальної незалежності, усунення вікової та статевої дискримінації, національного самоусвідомлення українок. Жіноча аудиторія формує масштабний контингент на інформаційному ринку та потребує якісних різноформатних медіа, в тому числі друкованих.

Унікальним феноменом жіночої періодики став головний жіночий журнал «Жінка» (1991–до сьогодні), що в історичному екскурсі поставав як «Коммунарка України» (1920-ті рр.), «Комунарка України» (1930-ті рр.), «Радянська жінка» (1946–1991). Його майже сторічне існування втілило ідейно-світоглядну еволюцію українського народу в умовах переходу від тоталітарного радянського суспільства до демократичної суверенної держави. Відтак, тема дисертації О. Ковальчук «Трансформація журналу «Жінка» у плюралістичному демократичному суспільстві» є актуальну, адже «лежить у

річищі історико-теоретичних і методолого-прикладних засад функціонування журналістики в суспільстві й тому завжди викликатиме законний інтерес з боку науковців, практиків мас-медійної галузі та громадськості» (Д., с. 19).

Тема дисертаційного дослідження співзвучна із науковою темою Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Український медійний контент у соціальному вимірі» (номер державної реєстрації 11БФ045–01) (Д., с. 23–24).

Олена Олексіївна Ковальчук поставила перед собою складну мету, адже для того, щоб простежити світоглядну трансформацію провідного жіночого часопису впродовж майже століття, необхідно осмислити історичні, суспільно-політичні, культурно-естетичні, духовні засади життя українців на рубіжних етапах української історії.

Вибір об'єкта дослідження (українського жіночого журналу, Д., с. 24) продиктований прагненням дисертантки простежити генезу жіночої культури у процесі феміністського руху та його представлення в українській та світовій пресі, виокремити концептуальні засади жіночого періодичного видання у різних типах суспільства, що дало змогу виділити основні напрями редакційної політики, проблемно-тематичні лінії (на рівні встановлених у тексті публікацій гендерних ідеологем) та жанрові домінанти часопису «Жінка».

Обґрунтовуючи основні положення дослідження, О. Ковальчук спирається на поліметодологічні засади. Парадигма обраних нею загальнонаукових і спеціалізованих методів (Д., с. 25–26, 50–57) демонструє процес оновлення журналістикознавчої думки. Результати дослідження розширяють теоретичну й історичну її площини та мають наукове значення у культурологічному і суспільно-політичному контекстах. Це стосується передусім комплексного аналізу світоглядної трансформації журналу «Радянська жінка» / «Жінка» в умовах динаміки суспільно-політичних реформ в Україні впродовж століття, крізь призму виокремлення домінантних у певному суспільстві гендерних маркерів, проблемно-тематичних та жанрових пріоритетів (Д., с. 26).

Очевидним є теоретичне і практичне значення роботи (Д., с. 27–28), адже у ній вперше апробовано комплексний журналістикознавчий підхід до провідного жіночого видання в Україні. Використану в дисертації універсальну методику, техніки, процедури дослідження журналу як масово-комунікаційного явища, запропоновану авторську типологію журнальної періодики, висновки про національні властивості української журналістики можна застосовувати у викладанні фахових дисциплін студентам-журналістам.

Відзначаючи повноту джерельної бази дослідження (507 позицій), підкреслимо ретельність відбору джерел: залучено не лише напряму дотичні до теми, але і ті, які сприяли кваліфікованій інтерпретації елементів загального контексту. У підсумку це дозволило дисертантці глибинно осмислити фаховий матеріал, вдало розставити акценти і зробити самостійні та аргументовані висновки.

Дисертація О. Ковальчук має чітку композиційну будову: Вступ, у якому наявні всі необхідні елементи (Д., с. 18–29), три розділи та висновки до кожного з них (Д., с. 30–157), загальні Висновки (Д., с. 158–181) і Список використаних джерел (Д., с. 182–237).

Як свідчить детальний аналіз поданої до захисту роботи, дисерантка виділяє такі аспекти дослідження: динаміка формування жіночої преси в Україні та світі в контексті генези жіночої культури і трьох хвиль феміністського руху на тлі суспільно-політичного, економічного, культурно-освітнього розвитку людства; системні основи типології друкованих журналів; методологічні основи вивчення журнальної періодики; концепція жіночого журналу в авторитарному, тоталітарному та демократичному суспільствах; порівняльний аналіз використання гендерних маркерів у публікаціях журналу «Радянська жінка» / «Жінка» з метою виявлення суспільних гендерних ідеологем як сталих стереотипних концептів, які закріпились у масовій свідомості і впливали на поведінку адресата; концепція журналу «Жінка», його інформаційна політика та форми її реалізації, проблемно-тематичний та жанровий спектр публікацій.

Достатньо обґрунтованим є реставрування феміністського руху у хронологічному та географічному вимірах відповідно до зміни становища жінок у суспільстві, їхніх соціальних ролей, а відтак, формування конкурентоспроможної жіночої періодики різного формально-змістового наповнення й періодичності. Як аргумент тут звучить теза, що у першій половині ХХ століття «*повсюдний процес формування і становлення жіночих організаційних та ідеологічних структур, участь жінок у просвітницькій, господарській, економічній, політичній діяльності висунули важливі нові завдання, а саме – створення національної жіночої преси*» (Д., с. 39). У радянській Україні їх реалізував журнал «Комунарка України» (1920-ті рр.).

До найбільш істотних теоретичних результатів дисертації варто віднести власну класифікацію журналних періодичних видань, розроблену авторкою у підрозділі 1.2. «*Друковані журнали: системні основи типології*» (Д., с. 42–50). На основі аналізу значної наукової бази, презентованої розвідками українських та закордонних журналістикознавців від кінця XVIII ст. і до сучасності, дисерантка актуалізувала суть наукової проблеми визначення типу видання та важливість типоутворювальних факторів, які формують загальну концепцію друкованого органу; пояснила численність існуючих класифікацій журналних видань; подала власне бачення журнальної типології на основі 13-ти окремих типоутворювальних факторів, допустила можливість укрупнення і поєднання кількох класифікацій.

Теоретичний сегмент дисертації переконує, що О.О. Ковал'чук має достатній рівень компетентності і фахової сумлінності, щоб аналізувати світоглядну трансформацію, проблемно-тематичні та жанрові домінанти.

Дослідницький замисел другого розділу «*Концепція жіночого періодичного видання в Новий і Новітній час: спільне та відмінне*» засвідчує масштабність наукового мислення дисерантки. Із застеженням низки загальнонаукових та спеціалізованих методів авторці вдалося простежити динаміку змін, що відбувалися упродовж століть із журналною періодикою у різних країнах. Попри відмінності у соціально-політичному, культурно-

просвітницькому і моральному позиціонуванні жінок у європейсько-американському та російсько-імперському суспільствах, ще з XVIII ст. затребуваними стали жіночі періодичні видання як особливий тип ЗМІ різного функціонального навантаження, але з певною цільовою аудиторією, структурою, проблематикою.

О. Ковальчук логічно обґруntовує методику формування типологічної концепції конкретного медіа, яка реалізується в його інформаційній політиці і визначається комплексом об'єктивних та суб'єктивних факторів відповідно до типу суспільства, в якому функціонує друкований орган. Здійснивши порівняльний аналіз ключових концептуальних зasad жіночого періодичного видання в авторитарному, тоталітарному та демократичному суспільствах, дослідниця виокремила домінуючі вектори інформаційної політики журналу «Жінка» упродовж його майже столітньої історії. Для цього було здійснено колосальну роботу щодо проблемно-тематичного аналізу контенту головного українського жіночого часопису задля виявлення суспільних гендерних ідеологем (та їх частотності), які використовувалися з метою інформаційно-комунікаційного впливу на свідомість і поведінку аудиторії, пропаганди необхідних ідей. У рубіжні історичні періоди національно-державного реформування у публікаціях журналу виокремлено гендерні маркери, що презентували тогочасні суспільні ролі жінок, об'єднані в основних тематичних блоках: «статево-вікова диференціація», «сімейна диференціація», «приватна комунікація», «станова диференціація», «фахова диференціація», «ідеологічна диференціація».

Засадничими положеннями розділу є твердження дисертуантки, що у «період заідеологізованої, пасивної жіночої преси» на шпалтах видання презентували «вибілену» постать геройні радянського часу – «жінки-матері-трудівниці» – з ідеальним минулім та невичерпним бажанням «працювати на користь рідної держави» (Д., с. 96). Із проголошенням незалежності України жіночий журнал активно включився у процес «духовного відродження нації» (Д., с. 104), пропагуючи цінність кожної людської особистості, актуалізуючи

сутність жінки «як символу та носія вічного життя» (Д., с. 105), моделюючи образ освіченої, культурної, вільної і відповідальної жінки (Д., с. 110–111).

Увиразнити специфіку використання гендерних ідеологем у публікаціях журналу «Жінка» у 1996 і 2016 рр. дисерантці вдалося виділивши основні проблемно-тематичні напрями видання та здійснивши контент-аналіз пономерної тематики часопису впродовж 2015 р. (Д., с. 136–141). Позитивно констатувати, що домінують культурно-освітні, морально-духовні й літературно-естетичні теми, крізь призму яких редакція прагнула приступити аудиторії загальнолюдські гуманітарні цінності, розуміння унікальності, глибинності національної культури та її ідентичності у світовому контексті, усвідомлення відповідальності за слова і вчинки, відчуття краси в собі та оточенні і т. д.

Безперечно, універсальний формат видання, його періодичність, проблемно-тематичний спектр, авторські можливості та орієнтація на аудиторію, тенденції суспільного розвитку зумовлюють відповідну жанрову систему. Підтвердженням наукових компетенцій дисерантки є осмислення трансформації жанрової моделі журналу «Жінка» після 1990-х рр. Достатньо обґрунтованим є пояснення переходу часопису у формат інфотейнменту в умовах соціально-економічних перетворень, удосконалених технічних можливостей, масового інформаційного поля. Збільшення кількості розважальних матеріалів в інформаційних жанрах, яким помітно поступилася аналітика, а надто – художня публіцистика, супроводжувалося численними елементами візуальної комунікації, зорієнтованими на різні верстви населення. Доказом ретельної пошуково-аналітичної роботи є вагомі статистичні дані, подані у тексті дисертації й таблицях.

Кожен розділ завершується проміжними висновками, а загальні підсумовують авторський погляд на досліджувану проблему та узгоджуються із поставленими завданнями (Д., с. 158–181).

Основні положення дослідження апробовано на численних конференціях та у 13-ти фахових, закордонних та інших публікаціях (Д., с. 14–16), належним

чином представлено в *авторефераті*. У ньому викладено зміст усіх розділів наукової роботи.

Відзначаючи змістовність та актуальність дисертації О. Ковальчук, не маючи принципових зауважень до викладу та результатів дослідження, вважаю за доцільне виділити певні моменти дискусійного характеру:

✓ Текст поданої до захисту роботи свідчить, що її авторка вільно оперує науковою термінологією, орієнтується в історичному контексті досліджуваної теми. У цьому аспекті пропонуємо уточнити смислове навантаження поняття «гендерний дискурс» (Д., с. 32), а також чи ставить дисертантка знак рівності між поняттями «журналістика» та «художня публіцистика» (Д., с. 50).

✓ Дослідниця стверджує, що складовою контенту жіночого журналу «Жінка», «за зразком західних видань» (Д., с. 116), виступає реклама, що «у такому популярному виданні відкриває шлях до успіху, який лежить через серце і сприйняття жінок», котрі є «найчутливішим барометром у світі бізнесу» (Д., с. 111–112). Також тезово окреслено трансформацію змісту рекламних матеріалів (Д., с. 119). Проте рекламну складову як важливу у структурно-стратегічному звіті характеристику часопису доцільно було б підсилити висновками щодо зумовлених рекламним дискурсом нових аспектів жіночих образів, змодельованих у публікаціях аналізованого друкованого органу.

✓ Очевидним у дисертації є брак конкретних пропозицій щодо формування позитивного іміджу журналу «Жінка» після переведення видання у глянцевий формат (другий квартал 2016 р.) з метою реабілітації власного творчого обличчя часопису та збереження аудиторії у попередніх масштабах.

✓ Загальні Висновки у рецензований роботі є доволі об'ємними, містять елементи журналістикознавчого аналізу, перенасичені фактажем (назвами рубрик і публікацій, прізвищами, посиланнями), що варто було б подати у висновках до розділів. Також у них фіксується інформація, представлена у дослідженні вперше (про реакцію журналу на воєнний конфлікт на Донбасі у рубриці «Психологічний практикум»). Доцільніше було б і порівняльну таблицю

щодо концептуалітики жіночого періодичного видання у різних типах суспільства винести у Додатки.

Перелічені зауваження мають рекомендаційний характер, тому не можуть вплинути на загальний позитивний висновок роботи. Мету дослідження досягнуто, завдання, що їх поставила перед собою дисергантка, виконано. Рецензована дисертація становить цілісне, завершене і самостійне дослідження, яке присвячено актуальній темі сучасного журналістикознавства.

Зазначене вище дає підстави вважати, що дисертаційна робота О.О. Ковальчук «Трансформація журналу «Жінка» у плюралістичному демократичному суспільстві» відповідає спеціальності 27.00.04 – теорія та історія журналістики, профілю Спеціалізованої вченої ради К 35.051.24, вимогам п. 9, 10, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. зі змінами та доповненнями, внесеними згідно з постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р., а також вимогам МОН України, які висуваються до кандидатських дисертацій. Її авторка – Олена Олексіївна Ковальчук – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.04 – теорія та історія журналістики.

Офіційний опонент,

кандидат наук із соціальних комунікацій

доцент кафедри журналістики

Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Кушнір О.В.

